

Обіщенко С. О.

м. Київ

ДЕКОМПОЗИЦІЯ ЦИНІЧНОСТІ В ОСОБИСТІСНИХ РИСАХ

У статті розглядаються різні підходи до структурування особистості через її властивості, особливості та риси. Зокрема, досліджується зміст цинічності як деструктивного компонента морально-етичного рівня розвитку особистості.

Ключові слова: *особистість, особистісні риси, моральність, морально-етичний рівень, цинічність.*

Постановка проблеми

Вступ. В наш час спостерігається зростання інтересу до проблеми духовно-морального розвитку особистості, приділяється велика увага значенню моральності. Етична психологія особистості тільки починає свій розвиток, як нова та самостійна галузь психології. З часом вона, безумовно, стане поряд із педагогічною, соціальною, клінічною та іншими областями психологічної науки.

Наразі питання етичного становлення людини залишається досить проблематичним. Дослідники все частіше починають звертатися до проблеми духовно-етичного розвитку та приділяти увагу значенню морально-етичного компонента особистості.

Безумовно, нині однією з проблем морального становлення особистості є високий ступінь цинічності серед людей, як однієї з характеристик деструктивної спрямованості особистості. Цинічність виступає як риса, що має власний психологічний зміст, співвідноситься з морально-етичним рівнем розвитку особистості й впливає на особистісні характеристики людини.

Аналіз останніх досліджень. Починаючи з періоду появи перших рукописів, ми бачимо, що людина завжди цікавилася проблемою співвідношення добра і зла. В релігіях, етичних творах Аристотеля, Сенеки, Спінози, І. Канта, Г. Гегеля, З. Фрейда, Е. Фромма тощо приділяється значна увага проблемі морального самовизначення, доброзичливої поведінки людини. Кожна людина має враховувати те, що викликає схвалення та підтримку з боку інших людей (родини, колективу, країни, держави), а що, навпаки, викликає осуд та неприйняття.

Етична психологія особистості дає уявлення про етичний розвиток людини, її моральну свідомість. Однак нині проблема в тому, що психологія особистості як галузь наукової психології ще не повною мірою засвоїла відомості, що були накопичені у зв'язку з вивченням релігії, етичних творів класиків, різноманітних філософсько-релігійних джерел тощо.

Радую той факт, що останнім часом дослідники все частіше починають звертатися до проблем моральності та духовності. Для цього існує декілька актуальних підстав: по-перше, падіння моральності в суспільстві, і, по-друге, виникла необхідність розвитку концепції психології душі і, відповідно, створення напряму «психологія духовності», оскільки існує історична традиція відносити психологію до науки про дух (Б. Братусь, Ф. Василюк, В. Зінченко, В. Слободчиков та ін.).

Питання духовного становлення особистості вивчаються в педагогічній етиці (В. Андрєєв), в психології праці (А. Макаренко, В. Пономаренко, В. Шадріков та ін.). На думку авторів, що розглядають духовність у складі етичної психології (І. Міхеєва, С. Рубінштейн, В. Чудновський), духовність має «світле» і «темне» забарвлення, що передається використанням таких фундаментальних понять етики як «Добро» і «Зло». Розгляд людини як морального суб'єкта здійснюється в роботах Б. Братуся та С. Рубінштейна.

На тлі динамічних громадських перетворень, трансформацій в моралі і моральності (моральній свідомості), змінюється зміст деяких етичних характеристик, відбувається переосмислення їх ролі в життєдіяльності людини. Цей факт визначає введення питань моральної, етичної психології особистості в коло найбільш ключових та актуальних. Психологи починають приділяти увагу проблемі духовно-морального розвитку та значенню морально-етичного компонента особистості (Б. Братусь, Н. Волянчук, А. Журавльов, В. Зінченко, В. Знаков, Д. Леонтєв, Г. Ложкін, Л. Попов, С. Рубінштейн, П. Устін, В. Шадріков та ін.).

Нині простежується наукова тенденція до переходу від констатації моральних рис до їх вивчення та теоретичного осмислення. При цьому зазвичай досліджуються окремі моральні риси. Однією з таких моральних характеристик особистості, значущість якої в психологічній організації людини необхідно дослідити є цинічність, адже, незважаючи на значну поширеність використання поняття цинічності, наприклад, при описанні психологічного портрета особистості, наразі ця характеристика не є глибоко вивченою.

Мета роботи полягала в дослідженні структури особистості відносно розвитку її морально-етичного рівня та спроби декомпозиції цинічності крізь призму особистісних рис.

Виклад основного матеріалу

Існує багато теорій особистості, розроблених як закордонними, так й вітчизняними психологами. Починаючи з зародження психології як експериментальної науки та виділення її в самостійну область знань, було здійснено безліч спроб інтерпретації феномену особистості. При цьому у дослідженнях особистість розкривається та інтерпретується через її властивості, особливості, якості або риси.

Різні теорії по-різному підходять до структурування особистості, а також відводять різну роль етичному (моральному) та антиетичному в природі людини, в детермінації її поведінки. І моральна, і аморальна поведінки мають місце у реальному житті людини, а тому вони повинні мати під собою реальні підстави, причини, які й знаходять своє відображення в різних теоріях особистості.

Залежно від підходу до проблеми особистості, вона отримує різний зміст. Узагальнюючи, особистість можна визначити як багатомірну та багаторівневу систему психологічних характеристик, які забезпечують індивідуальну своєрідність, часову та ситуативну стійкість поведінки людини [3].

Як ми знаємо, поведінкова теорія особистості (біхевіоризм) розглядає особистість як систему, що складається із соціальних навичок та умовних рефлексів, з одного

боку, та із внутрішніх факторів: самоефективності, значущості та доступності виснаго-
роди — з іншого. Особистість виявляється майже повністю позбавленою свободи,
оскільки її поведінка бачиться біхевіористам повністю залежною від зовнішніх сигналів
(стимулів). Соціальне середовище визначає соціальний досвід особистості, а та через
навчання виробляє в собі відповідні властивості. Чим більше підкріплюється якась по-
ведінка, тим більше вона стає стійкою, тим частіше повторюється. Таке трактування
особистості переводить назовні джерело моральної або аморальної поведінки. Осо-
бистість є продуктом впливів свого оточення, й тому середовищем визначається,
тобто які властивості особистості стануть у людини стійкими, таку поведінку вона буде
обирати, спираючись на оцінку очікуваного підкріплення, його цінності та доступність
для себе.

Д. Леонтьєв виокремлює три можливих способи поведінки людини:

а) відповідно до стереотипів, що склалися, звичних способів дії (логіка харак-
теру, ролі);

б) відповідно до відносин зі світом (сміслової логіки життєвої необхідності);

в) відповідно до свого особистісного вибору на основі свободи та відповідаль-
ності [4].

У діяльнісній теорії особистості [9] головним джерелом розвитку особистості
визнається діяльність, тобто її цілеспрямована практична та теоретична активність.
Найважливішою якістю людини бачиться її суб'єктність: людина сама є носієм своєї
активності, власним джерелом перетворення зовнішнього світу. Свідомість у людини
також формується у процесі діяльності та залежить від неї.

Структуру особистості в діяльнісному підході можна представити у вигляді чо-
тирьох компонентів:

а) спрямованість — це система стійких переваг та мотивів (інтересів, ідеалів,
установок) особистості, яка задає головні тенденції поведінки особистості — «чого лю-
дина бажає?»;

б) здібності — індивідуально-психологічні якості особистості, що обумовлюють
успішність її діяльності — «що людина може?»;

в) характер — сукупність моральних та вольових властивостей особистості, що
проявляються в її відносинах: до людей, до речей, до справи, до себе — «що вона є?»;

г) самоконтроль — це сукупність властивостей саморегуляції, що пов'язана з
усвідомленням особистістю самої себе. Воєдино пов'язуються з екзистенціальними
властивостями особистості, що складаються з уявлень особистості про саму себе, про
сенса буття, відповідальність, та своє призначення у цьому світі.

Тією або іншою мірою всі ці блоки особистості у діяльнісному підході містять
етичний вимір, який ставиться у залежність від діяльності, від цілеспрямованої прак-
тики. Спрямованість, здібності, характер та самоконтроль, що формуються в ході сві-
домої діяльності, в ній і проявляються. Особистість розглядається в цьому підході не
тільки як суб'єкт діяльності, а й як суб'єкт життєвого шляху, як сталий психічний склад
людини. Вона самостійно організовує своє життя, несе за нього відповідальність, стає
все більш вибірковою, визначеною та унікальною.

В такій структурі особистості, в якій її властивості обумовлюються структурою інтелектуально вироблених конструктів, агресивність або, навпаки, моральність особистості ставиться в залежність від системи цих конструктів. Залежно від особистого досвіду, людина випрацьовує різні структури особистісних конструктів на основі найкращої їх прогностичної цінності (когнітивна теорія) [3].

Як одна з головних складових внутрішньої детермінації людини виділяється її мотиваційно-особистісна сфера. Б. Ломов під мотиваційною сферою розуміє всю сукупність її мотивів, які формуються та розвиваються протягом життя людини [5]. Причому ця система динамічна та змінюється залежно від багатьох обставин. Виділяються мотиви, що домінують (стрижньові), які міцно зберігаються довгий час, іноді все життя. Саме в них, на думку Б. Ломова, проявляється спрямованість особистості. Інші мотиви менш стійкі, більш варіативні, епізодичні, мінливі, більшою мірою залежні від ситуації.

Розвиток мотиваційної сфери особистості відбувається не за принципом нашарування одних мотивів на інші, в процесі її становлення здійснюється диференціація, інтеграція, перетворення, придушення, боротьба суперечливих мотивів, взаємне посилення або ослаблення мотивів. Домінуючі та підлеглі мотиви можуть помінятися місцями.

Мотиви пов'язані з ціннісними орієнтаціями особистості. Цінність, ціннісні орієнтації являють собою складний психологічний феномен, який характеризує спрямованість та зміст активності особистості, та є складовою частиною системи відносин особистості, визначаючи загальний підхід людини до світу, до себе та надаючи сенсу й напрямку особистісним позиціям, поведінці, вчинкам [5].

Формування ціннісних орієнтацій зазнає ряду змін протягом життя людини. Питання ж такої динаміки важливе, як для психологів, так й для соціологів та педагогів, будучи актуальним та значущим для визначення духовного розвитку людського суспільства. В психології вони розглядаються як механізм регуляції поведінки та діяльності.

С. Рубінштейн вважав, що цінність — значущість для людини чогось у світі [9]. Впродовж життя йде постійна переоцінка цінностей, що є закономірним результатом перебудування відносин людини зі світом.

В. Мясищев розглядає різноманіття відносин, що визначає різносторонність й багатство особистості, як синтетичний продукт історії розвитку, що склався, та вимагає виокремлення в структурі особистості домінуючих відносин, які характеризують її спрямованість:

- а) відношення людини до людей;
- б) відношення її до себе;
- в) відношення до предметів зовнішнього світу [6].

Сукупність відносин людини до світу, інших людей та себе створює у своїй єдності етичну позицію, властиву людині.

С. Рубінштейн визначає людину перш за все як етичний суб'єкт, що проявляє себе по відношенню до інших людей як суб'єктів, тобто добро і зло виявляються тільки через відношення однієї особистості до іншої, етичне діяння існує тільки у відношенні

до людини як до особистості, а відношення до речей є тільки дією. На думку науковця, добро і зло є не структурними компонентами, а функціональними характеристиками особистості, які виявляються у конкретних стосунках та діях, спрямованих на іншу особистість [9].

Лише умовно можна казати про перевагу «доброго» або «злого» начала в людині, адже ця сукупність властивостей чи якостей особистості у більшості випадків проявляється тим чи іншим чином по відношенню до інших людей, оточуючого світу та самої себе.

Що стосується вродженості або набуття властивостей чи якостей особистості, що визначають перевагу «доброго» або «злого» начала у відносинах та діях людини, то більшість дослідників визнають, що ціннісні орієнтації набуваються протягом життя, акцентуації характеру мають подвійну природу, а схильність до деяких дурних навичок, які руйнують особистість, багато в чому завдана на генетичному рівні.

Таким чином аналіз етичної складової особистості людини не може обійтися без дослідження її деструктивного компонента, адже, як ми визначили, в етичному рівні розвитку особистості, в її поведінці виокремлюється конструктивне та деструктивне начало, що йому протистоїть.

Однією з проблем етичного становлення особистості є високий ступінь представленості цинічності серед людей, як однієї з характеристик деструктивності особистості. Цинічність є компонентом етичного шару особистості та передбачає заперечення, як загальноприйнятих цінностей, так й ігнорування цінностей внутрішнього світу окремої людини.

Під цинічністю в психології розуміється така особистісна риса, яка проявляється через заперечення або зневажливе відношення до загальноприйнятих людських цінностей, що становлять духовне багатство людей, накопичене у рамках певної культури окремого співтовариства й усього людства. Таким чином, в цілому, цинічність відзначає такі особистісні прояви у взаємовідносинах із оточуючим світом, які характеризуються як деструктивна активність суб'єкта.

Російський психолог П. Устін у своєму дослідженні цинічності як морально-етичного компонента особистості визначає цинічність як рису особистості, що є досить вираженим проявом деструктивного начала та має значущі зв'язки з такими особистісними рисами, як марнославство, необов'язковість, нестриманість, безпринципність, хамство, віроломність, аморальність, демагогічність та жорстокість [11].

В Російській педагогічній енциклопедії цинічність пов'язується ще із такими особистісними рисами як грубість, безтактність та безсоромність [8].

Розглянемо кожну з цих рис [1; 2; 7; 8; 10].

Марнославство — суєтність, жага схвалення.

Необов'язковість — властива людині, яка не відзначається чемністю, люб'язністю, уважністю, запобігливістю.

Така риса як *нестриманість* характеризує людину, яка не вміє володіти собою, стримуватися (в прояві гніву, роздратування); позбавлену самовладання; різку, образливу, позбавлену тактовності.

Безпринципність — характеризує людину, яка не дотримується жодних принципів, не має твердих переконань, позбавлена певних та чітких поглядів, нехтує моральними нормами, нерозбірлива у засобах.

Хамство — риса людини, грубої та нахабної до безсоромності.

Віроломність — порушення клятви, зобов'язань. Людина підступна, яка діє шляхом обману, зради.

Аморальність — властива людині, яка не зважає на мораль, не рахується із етичними нормами.

Демагогічність — обман неправдивими обіцянками, лестощами та навмисним перекручуванням фактів для досягнення яких-небудь цілей. Для такої людини характерні даремні пихаті міркування, основані на однобічному осмисленні, тлумаченні чогось або, що прикривають які-небудь корисні цілі.

Жорстокість — властива людині дуже суворій та грубій; нещадній та безжальній, не знаючій жалю та співчуття.

Грубість — проявляє людина, що не має тонкості, недостатньо майстерна; неввічлива, нечемна в поведінці відносно до будь-кого; яка виражає неповагу, нехтування; порушує будь-які елементарні правила.

Безтактність — властива людині, позбавленій такту, чуткості, почуття пристойності; некоректній, неделікатній.

Безсоромність — характеризує людину, яка не має почуття сорому, суперечить суспільній моралі, нехтує правилами пристойності; непристойну (про слова, жести); безсоромну, безсовісну.

Як ми бачимо, усі вище перелічені риси особистості, які є складовими цінності, є досить негативними. Ціннічність суттєво ускладнює самореалізацію особистості, негативно впливає на її здатність відчувати себе суб'єктом власного життя, цілісно сприймати оточуючий світ та жити теперішнім.

Безумовно, однією з характеристик особистості, що дає змогу уникнути формування вищеперелічених рис, є моральність людини, що виражається в її цінностях, системі відношень до самої себе, праці та суб'єкта праці.

Моральні цінності, безсумнівно, є складовою ціннісної системи особистості, впорядкованою в ієрархічну структуру, і виконують функцію регулювання поведінки особистості згідно з певними принципами.

Д. Леонтьєв вважає, що самодетермінація особистості проявляється, коли особистість здійснює не стільки зовнішню або внутрішню регуляцію, скільки подолання будь-якої регуляції на основі свідомого вибору. В особистості є щось таке, що дає змогу їй не тільки керувати своїм характером, здібностями, ролями, але й своїми потребами та смислами, вільно змінювати значущість та спонукальну силу різних альтернатив у ситуації вибору [4].

Висновки

Представленість цінності в структурі етичного шару особистості викликає ускладнення при її регуляції та самореалізації. Це ускладнення проявляється в усві-

домленні людиною власної суб'єктності, що негативним чином впливає на здатність цілісного сприймання світу та вміння жити сьогоденням.

Самоаналіз особистістю власної етичної культури приводить до розширеного представлення своїх етичних характеристик, до усвідомлення наявності в собі рис, які представляють деструктивне начало, що створює можливості хоча б часткового подолання цинічності у окремої людини.

В наш час все гостріше відчувається необхідність своєчасного розпізнавання злого та руйнівного у характері та поведінці людини. Необхідно продовжувати розробляти методологічну основу виявлення ключових питань етичної психології особистості, проводити апробації різноманітних технологій роботи з людьми, які можуть привести до позитивних змін показників людяності, духовності, відповідальності та милосердя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой психологический словарь / авт.-сост. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. — М. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. — 672 с.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. И. Даль. — М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2002.
3. Дружинин В. Н. Психология / В. Н. Дружинин. — СПб. : Питер, 2001. — 656 с.
4. Леонтьев Д. А. Очерк психологии личности / Д. А. Леонтьев. — М. : Смысл, 1993. — 487 с.
5. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. — М. : Наука, 1984. — 448 с.
6. Мясищев В. Н. Психология отношений: избранные психологические труды / В. Н. Мясищев. — Воронеж : МОДЭК, 1998. — 362 с.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. — М. : Рус. яз., 1991.
8. Российская педагогическая энциклопедия: в 2 т. / ред.-сост. В. В. Давыдов. — М. : Большая Рос. энциклопедия, 1999.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 2000. — 720 с.
10. Толковый словарь русского языка: в 4 т. / авт.-сост. Д. Н. Ушаков. — М. : Словарное изд-во ЭТС, 2006.
11. Устин П. Н. Исследование циничности – нравственно-этического компонента личности: автореф. дис. на соискание науч. степ. канд. психол. наук : 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / П. Н. Устин. — Казань, 2003. — 24 с.

Обищенко С. А.

ДЕКОМПОЗИЦИЯ ЦИНИЧНОСТИ В ЛИЧНОСТНЫХ ЧЕРТАХ

В статье рассматриваются разные подходы к структурированию личности через ее свойства, особенности и черты. В частности, исследуется содержание

циничности как деструктивного компонента морально-нравственного уровня развития личности.

Ключевые слова: личность, личностные черты, морально-нравственный уровень, циничность.

Obishchenko S. A.

DECOMPOSITION OF THE CYNICALNESS IN PERSONAL FEATURES

The different approaches to personality structuring through its qualities, peculiarities and features are examined in the article. In particular, the substance of the cynicalness as a destructive component of the morally-ethical level of the personality development is investigated.

Key words: personality, personal features, morality, morally-ethical level, cynicalness.